

УДК 821.161.2-34-94(477.86)"1940/1960"
DOI: 10.33402/ukr.2024-39-93-108

Марина ДЕМЕДЮК

*кандидат філологічних наук
науковий співробітник відділу української літератури
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4415-002X>
e-mail: mdemediuk@gmail.com*

ПЕРСОНАЖІ-АНТАГОНІСТИ У ФОЛЬКЛОРНИХ НАРАТИВАХ ПРО НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНУ БОРОТЬБУ УКРАЇНЦІВ У 1940–1950-х РОКАХ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ З ІВАНО-ФРАНКІВЩИНИ)

З'ясовано базові чинники формування образу антагоніста у фольклорній прозі Івано-Франківщини про події Другої світової війни та руху Опору українців нацистському й більшовицькому режимам. Уперше простежено зображення персонажів-злотворців у фольклорній прозі про події 1940–1950-х років, що дає змогу проаналізувати, як сприймали українці воєнного й повоєнного періоду та їхні нащадки представників чужого етнічного середовища (німців, поляків, угорців, євреїв) і нав'язаного окупаційного устрою.

Закцентовано на значенні історичних обставин та міжетнічних контактів, їхній диференціації залежно від змін історичних реалій. Доведено провідну роль загальнолюдських цінностей (добра, милосердя і самопожертви), які займають важливе місце при зображенні негативно маркованого персонажа. З'ясовано, що фольклорні антагоністи типізовані й діють у межах відведених їм ролей та функцій.

Виокремлено чотири групи образів негативних героїв у повстанській прозі Івано-Франківщини: антагоніст – втілення зла апокаліптичного виміру; повсякденний індивідуалізований антагоніст; образ ворога як системи; злотворець-«свій», що стикається із сумнівами і внутрішньою боротьбою.

Підсумовано, що важливо досліджувати усноісторичні наративи про події ХХ ст. у міждисциплінарному контексті, адже це дає змогу не лише актуалізувати історичні реалії, а й зафіксувати ставлення оповідачів до конкретних персонажів, подій і фактів.

Ключові слова: фольклорний наратив, усні історії, Друга світова війна, герої-антагоністи, Українська повстанська армія.

Усна традиція не статична – постійно змінюється, адаптується до історичних реалій, реагуючи на нові виклики. Тривалий час у фольклористиці на перший план висувалося вивчення класичного фольклору (пісень, казок чи легенд), однак у зв'язку з розвитком технологій, які полегшують фіксацію тексту, все більше актуалізується звернення до пласту неказкової прози. ХХ – початок ХХІ ст. позначається суттєвим затуханням класичних жанрів фольклору. Дослідники все частіше говорять про необхідність переосмислення поняття традиції, адже репрезентація особистого досвіду через нарацію належить до фундаментальних аспектів людської соціальної поведінки. У зв'язку з цим актуалізується фіксація раніше незатребуваних автобіографічних

нарративів, чи як їх називають у західноєвропейській культурології – історій особистого досвіду (*personal experience narratives, personal experience stories*). Цей тип фольклорних нарративів поряд із класичними прозовими жанрами є потужним пластом оповідної усної традиції. Американська фольклористка Сандра Шталь (Sandra Stahl) відзначає їхню належність саме до фольклору: «Історії особистого досвіду є частиною усної оповідної традиції» (Stahl, 1977, p. 17). На думку дослідниці, коли розглядати автобіографічні нарративи, не варто відшукувати в них традиційних сюжетів чи оповідних типів, а потрібно звертати увагу на інші аспекти: традиційну структуру, функції та персонажі. Важливий компонент текстів – їхня емоційність, адже оповідач говорить про значимі для себе і свого середовища події. Ключовою є не стільки монологічна оповідь, а її взаємодія оповідача зі слухачем, коли останній одержує можливість стати співавтором історії (Stahl, 1977, p. 19).

При аналізі автобіографічних текстів варто враховувати, що історія життя людини повинна розглядатися не лише як розповідь, а передусім як цілісна структура зі сформованою сюжетною канвою. Власну структуру історій особистого досвіду запропонував у кінці 60-х років ХХ ст. американський етнолінгвіст Вільям Лабов (William Labov). Згідно з його спостереженнями, оповідь має шість обов'язкових компонентів: резюме (ознайомлює слухача з темою та санкціонує розповідь), налаштування (вказівка на дійових осіб, місце і час оповіді), ускладнення, розв'язка, кода (повертає з часу оповіді в реальний), оцінка (вираження ставлення до подій) (Labov, 1967, p. 32–41). Отже, одиницею оповіді вважається подія, під якою розуміють порушення нормального життєвого циклу не лише на рівні індивіда, а й значно ширше – спільноти. Важливий компонент історій особистого досвіду – суб'єктивність, яка, на думку С. Шталь, є головним елементом при трансформації індивідуального досвіду в культурний текст через розповідь історій. Вона визнає суб'єктивність «у відборі уваги, у визнанні концептуального, невербалізованого фольклору, у виявленні приватного фольклору, у контекстуалізації повчального тексту» (Stahl, 1989, p. 118). Оповідач, на думку дослідниці, обирає тему і засоби для її розкриття з готового масиву фольклорних форм. Сама ж історія не є доконаним текстом без взаємодії оповідача і слухача, де останній не просто пасивний спостерігач, а навпаки – активно залучений до процесу творення. Оця їхня майже «інтимна» близькість формує особливості історій особистого досвіду.

Досліджуючи оповіді про війни, Томас Боуї (Thomas Bowie) наголошує, що «особисті» нарративи відтворюють «історію поразок і втрат, страждань і болю, а також презентують історії морального вибору, гносеологічну невизначеність та особисті переживання оповідача» (Bowie, 1989, p. 244). Суголосні думки висловлює й естонська дослідниця Маре Койва (Mare Kõiva), говорячи, що «історії особистого досвіду не відтворюють реальність, а є акумуляцією стереотипів та індивідуального досвіду наратора» (Kõiva, 2002, p. 132).

Українська вчена Оксана Лабашук акцентує, що «протягом останнього десятиліття в Україні активізується науковий інтерес фольклористів до записів та публікацій автобіографічних спогадів, що мають виразну соціально-історичну проблематику» (Лабашук, 2016, с. 14–22.). Серед таких студій варто назвати ґрунтовні наукові розвідки Григорій Дем'яна (Дем'ян, 2006), Романа Кирчіва (Кирчів, 2010), Євгена Луня (Луньо, 2012), Оксани Кузьменко (Кузьменко, 2018), Лесі Халюк (Халюк, 2013) та ін. Провідною в них є думка про те, історії особистого досвіду фіксують винятково важливі для індивіда чи спільноти події, які зазнають трансформації у свідомості оповідача та через

передачу тексту від транслятора до транслятора. Так, у традиції залишаються не разові твори, а оповіді, які становлять значний інтерес для життя спільноти, відтворюючи певні етапи її життєдіяльності.

Оповіді про повстанський рух у період Другої світової війни відзначаються тяжінням до достовірності. Однак це не та виняткова історична точність, яку намагаються відшукати в автобіографічних наративах усні історики, а правда особиста, часто видозмінена залежно від конкретної суспільної ролі чи становища оповідача. На переконання Алана Дандиса (Alan Dundes), фольклорна візія події нетотожна історичній: «Вона часто є фантазією, але не відокремленою від правдивості чи значимості» (Dundes, 2007, р. 4). Визначальною стає не так форма оповіді, що зумовлює належність тексту до певного жанру (казка, оповідання, переказ), як зміст, який реалізується через сукупність головних мотивів і систему персонажів.

Мета статті – сконструювати образ негативного героя в усноісторичних текстах про події Другої світової війни, які зазнали фольклоризації. Матеріалом для дослідження слугують автобіографічні наративи, зафіксовані під час експедиції 2019 р. у Галицький і Богородчанський р-ни Івано-Франківської обл.

Передовсім потрібно зазначити, що образ героя-протагоніста у фольклорній прозі конструюється через виразні концепти дому, матері, свободи, України. Герой-антагоніст ж навпаки – заперечення усього священного і недоторканого для етносу. Його образ формується передовсім у руслі антиномії категорії «свій–чужий». На противагу «своїм» антагоніст-чужинець є ворогом, який у народній традиції дегуманізується.

За словами Романа Лихограя, нематеріальна складова культури, яка почасти обділена увагою обивателів, а іноді й дослідників, первинна «у процесі дешифрування ментального ідентифікаційного коду українського етносу», а отже, «стрижневим ментальним концептом фольклору спротиву українців є концепт “свободи”» (Лихограй, 2017, с. 69). Зображення антагоніста уможливується лише в антонімічній парі із протагоністом. Так, образ москаля з’являється в сюжетах про вбивства, зраду, катування повстанців, вивезення на Сибір.

Фольклорні антагоністи, як і протагоністи, – типізовані і діють у межах відведених ролей. Їхня важливість визначається значенням для розвитку сюжету, у якому кожен із них діє в межах визначеної функцією ролі, а вчинки, слова та почуття – передбачені заздалегідь. Функційно антагоніст, на думку дослідників, потрібен наративу неодмінно, адже саме у протистоянні із злотворцем добротворець набуває сили: «Сила та риси антагоніста окреслюють вчинки героя для боротьби зі злом» (Duman, 2019). Так, важливо досліджувати антагоністів, бо саме у протиставленні кристалізуються значимі риси фольклорного героя і його противника.

Як і в казковому епосі, у наративах на історичну тематику визначальним виступає протиставлення/боротьба добра зі злом. За допомогою введення антагоніста оповідач робить розповідь гнучкішою, а дії антагоніста визначають і її тривалість (Duman, 2019). Універсалізовані через бінарні опозиції антагоніст–протагоніст, герой–антигерой, на основі яких протиставленням герой–ворог, на думку Наталії Ярмоленко, в українському козацькому епосі успадковує модель апокрифічних сказань «Бог–нечистий» і має чітку дуалістичну спрямованість (Ярмоленко, 2010, с. 469).

Отож герої антагоністи не існують у фольклорному тексті відокремлено, а лише в парі з героєм/-ям. Традиційними є теми випробування героя та протиборства героя і антигероя. За спостереженнями О. Кузьменко, «складовими, які кодують, передають у

часі і просторі важливу інформацію про головних суб'єктів дії, виступають три мотиви: 1) “ворог наказує катувати героя (героїв)”; 2) “вороги знаходять і знищують героїв”; 3) “вороги забирають героїв у полон”» (Кузьменко, 2017а, с. 1086).

Зважаючи на те, що в основі кожної історії лежить конфлікт, доцільно використувати чотирирівневу класифікацію антагоністів в епосі, яка цілком виправдано може бути апробована при аналізі історій особистого досвіду. Так, перший тип – зло епічного масштабу, що зазвичай притаманний для казкової прози, однак може з'являтися і в автобіографічному наративі. Основна його мета – нанесення шкоди за будь-яку ціну. Антагоніст – виразник найвищого зла без моральних обмежень, протистояти якому герої переважно не здатні. Зображення епічного зла в наративах має прив'язку до базового людського інстинкту – страху. Найяскравіший приклад цього типу антагоністів у наративах про події Другої світової війни – німецькі солдати-есесівці, єдина мета яких, на переконання оповідачів, – знищення всього живого на своєму шляху: «Німець є німець. О. Це, це таке плем'я, що воно і ретельне, але надто нахальне. Розумієш? Вот. Було таке навіть, що за одного німця вбитого вот вбили п'ятнацять чоловік» (Інтерв'ю-19); «... а німці тогди до мами. Мене поставили на землю, а маму розстрілювати» (Інтерв'ю-3). Головними при зображенні цього типу антигероїв стають зовнішні характеристики: німецькі військові мундири, шапки з черепом та кістками на чолі, вогнепальна зброя. Наявність черепа як персоніфікація неминучості смерті вказує на апокаліптичну складову образів: «... наїхали в чорних шинелях і з черепами казали шапкі були» (Інтерв'ю-5). Вбивство як мета діяльності німецьких солдатів породжувала ірраціональний страх перед антагоністами: «Німці тогди так ги нічого не казали, але оту за років там ліс є, то там була криївка велика, партизани робили. І там німці обскочили і забрали тамка 40 чоловік і всіх їх під Франківськов, під божницею жидівськов розстріляли» (Інтерв'ю-6). Варто відзначити також певну двоякість зображення солдатів-німців. Так, у низці текстів ці антагоністи не наділені винятково негативними рисами, а зображені і в позитивному ракурсі: «Виділи, що діти риплет. Може, й дітей пожаліли, може й між ними були як люде. То не мош сказати, що всі були німці одинакові» (Інтерв'ю-4); «В нас на постою тоже німці були. Але нашим таким простим людьом вони нічого ни робили. А німці хоч були такі фашисти, али вони господарі» (Інтерв'ю-3). Показово, що визначальний при актуалізації антагоніста-німця мотив страху перед ворогом поєднаний з усвідомленням необхідності дотримання правил, введених загарбником: «Раз один німець троха напивсі ди й каже до бабціної дочки. Взяв утюг і каже: “Погладь міні тут”. А в'на каже: “Та як я буду тобі гладити”. “Гладь міні так, на мені”. І шо казав, то робив, бо боявсі» (Інтерв'ю-3). Відчуття страху примушує навіть закривати очі на звірства щодо представників інших етнічних груп. Так, розстріли євреїв нерідко сприймалися дещо відсторонено, адже гинуть «чужі», а не «свої».

Образ антагоніста-угорця також тлумачиться в текстах з Івано-Франківщини як епічне лихо та набуває виразно негативного потрактування: «І видут, тегнут. А я у мами на руках, така була, шо я ни знала сказати свиня, а казала паце: “Мамо, паце бирут. Мамо, паце”. Мама вишла, ну шо може сказати, маляр маляром. Мама вийшла зо мнов на двір, а він зброю наставив чи був би стрілев чи не» (Інтерв'ю-4). Однак якщо німці виступають поборниками правил і такими, що карають у відповідь, то маляри зображені загарбниками, які знищують усе на шляху, грабують і безвинно карають: «Іван каже, шо були дуже погані люди маляри. В'ни спалили пів Саджави

отам» (Інтерв'ю-3), «Вони такі були трохи збиточні. Вони робили таке було усекої зброї по stodолах, а вони як запалили, то ті пулі вистрелювали і на хати то всьо литіло. Підпалили ту амуніцію всю свою. То огонь був страшни» (Інтерв'ю-2). Тут виразно простежуються паралелі з турецько-татарською навалою, зображеною в історичних переказах, адже угорці також темні й видаються неосвіченими. Підкреслюється також підневільне становище антагоністів-мадярів. Це, на переконання оповідачів, солдати нижчого гатунку, яким невідома порядність чи шляхетність. Метою є бажання вижити чи нажитися на чужому добрі: «Вели тих мадярів. Так казали, що з мадярщини. Боже, які вони драні йшли. Вони йшли в штанях таких калісонах білих, що тут на шнурках тако зав'язано. Вони йшли, а по краях їхали на конях» (Інтерв'ю-4). Показово, що на теренах Івано-Франківщини відсутні мотиви з позитивно конотованими угорцями, на які натрапляємо в наративах із Волинського Полісся, де наявні образи мадярів, що попереджають селян про прихід есесівців чи стріляють у повітря, даючи можливість чоловікам переплисти річку і врятуватися: «Ди й один мадяр зайшов. Каже: “Ми йдемо, а ми вбивати людей не будемо, а позад нас будут таки, що будут убивати людей”. Да й вони прошли да сразу німци пришли да й давай бити людей» (Інтерв'ю-12).

На відміну від історій особистого досвіду із Волині та Полісся, у наративах з Івано-Франківщини образ ворога-чужинця, репрезентований польськими військовими загонами, поодинокій. Заслугує на увагу текст із Галицького р-ну, де поляки зображені як ворожа зла сила, що сіє смерть, а тому відплатні акції цілком обґрунтовані та справедливі: «І вони в тій Лідвиківці поляки з косами і їх багато повіризували. Наших повстанців косами. А тоді наші повстанці пішли і спалили село» (Інтерв'ю-11). Ймовірно, що образ поляків із косами виник на протигагу аналогічному зображенню українців у наративах, записаних з уст поляків про польсько-український конфлікт на Волині.

Другий тип антигероїв – повсякденний індивідуалізований антагоніст, що долучається до конфлікту з героєм із певною метою – задля особистої вигоди, не керуючись прагненням до нанесення зла без причини. Персонажі цього типу набувають чітких рис. Часто оповідачі дають чітку характеристику зовнішності героїв. Яскравим репрезентантом антагоніста із внутрішнього кола в історіях особистого досвіду з Івано-Франківщини є образ Яремка – у минулому жорстокого повстанця, а потім зрадника і прислужника більшовиків. Оскільки образ героя-упівця на Івано-Франківщині героїчний, то оповідачі намагаються відразу наголосити, що антигерой потрапив до лав повстанців цілком випадково, прагнучи втекти від призову в регулярну армію чи сподіваючись на легку наживу. Не отримавши бажаного, Яремко переходить на сторону ворога без жодного докору сумління і стає катом для своїх же побратимів: «А він зголосивсі. Пішов на міліцію, зголосивсі – їму подарували кару. І він тих двох хлопців відав» (Інтерв'ю-14); «Був такі Яремко. Як він здавав своїх людей. Він побачив, що се йому не підходить. Він відразу в міліцію пішов і мав каханку в КГБ, що його врятувала. Він може був би і сів тогди» (Інтерв'ю-3). Синонімічний за зображенням й образ зрадника Гонти в наративі з Підгір'я на Богородчанщині: «І зрадники були, які вже там сказали. Такий був Гонта. Який шось чотири боївки зрадив» (Інтерв'ю-18). Образ цього антагоніста будується на протиставленні позитивних рис повстанців-героїв і зрадників через апелювання до категорії «хороший–поганий»: «Такі участковий в нас був, що він був в партизанці, а потом бігом пиримотнувсі до руських і став міліціонером. І він знав всі ходи і виходи. Він скільки людей погубив, шо... бо він знав бункери і знав якісь ці паролі. І він кілька людей повидавав. Він такий був паскудний чоловік»

(Інтерв'ю-3). При зображенні антагоністів оповідачі повсюдно акцентували, що такий тип персонажа не поодинокий, а навпаки – знаковий в умовах воєнних реалій: «Та все є такі люди. Шьо в кождім силі, шьо шпигує і доносить» (Інтерв'ю-14); «То, розумієте, в селі тоже були всякі сіксоти» (Інтерв'ю-16). Протиставлення хорошого і поганого героїв будується в оповідах на антиномії категорій «свій–чужий», де зрадник набуває статусу чужого: «Були маскалі і були свої як маскалі» (Інтерв'ю-3).

Показовим є зображення злотворця як втілення людських жахів і за допомогою увиразнення його фізичних характеристик (високий зріст, фізична міць, наявність вогнепальної зброї тощо), протистояти яким «прости» люди не мають змоги: «Його так всі боялися люди. Всі ліси були його, всі лісники були в його кулаці. Такий страшний, такий величезний. Постійно ходив з пістолетом» (Інтерв'ю-3).

Серед антагоністів із категорії своїх вирізняються місцеві активісти-прислужники радянської влади. Основним у їхній характеристиці є мотив: герой намагається вислужитися перед начальством: «То приходили вночі. І це вже наші ходили такі активісти, що вже переметнули. Приходили в кого лямба, то бризнут водов на циліндра. Б'ют всіх людей до крові» (Інтерв'ю-3); антагоніст залякує селян: «Він шипнув мамі, відвів маму так чуть на бік і каже: “Ти мовчи, бо я як скажу, що ти робила, то ти знаєш, де ти будеш”» (Інтерв'ю-3).

Третій тип персонажів-негідників, що отримав визначення аморальної ідентичності, презентує збірний образ негативного героя – т. зв. образ ворога як системи. Такою силою в наративах про національно-визвольні змагання, безперечно, виступають представники окупаційного радянського режиму, презентовані в текстах з Івано-Франківщини під іменами «савети», «маскалі», «рускі». Наголошу, що для цієї категорії героїв визначальна не етнічна належність, а швидше їхня соціальна роль – належність до певної політичної системи. Створюючи текст, оповідач частіше обирає певну людину із системи, якій герой може протистояти. Однак для історій особистого досвіду цього періоду притаманні саме збірні образи негідників. Характеризуючи антагоністів фольклору ХХ ст., О. Кузьменко наголошує на полюсності образів, репрезентованій «як типова структурно-семантична фольклорна схема, яка укладається в цілісну систему, наповнилася модерними конотаціями» (Кузьменко, 2017а, с. 1086). Чимало дослідників сходяться на думці, що слово «ворог» в українському фольклорі – це узагальнювальне родове поняття. Щодо виняткового значення збірності образу для історій особистого досвіду про національно-визвольну боротьбу періоду Другої світової війни, то О. Кузьменко влучно зауважила, що для історичного наративу «для надання більшої епічної ваги та узагальнення» властиве використання образу ворога, вжитого у множині: савети, москалі, німці» (Кузьменко, 2018, с. 340).

У фольклорних текстах існує чимала кількість політо- та етнізмів на означення антагоністів: «німці», «поляки», «мазури», «мадяри», «москалі», «рускі», «савети», «красна армія», що використовуються на означення зовнішнього ворога. Водночас розвитку набуває і категорія антагоністів внутрішніх: «стрибки», «зрадники», «активісти», «чекісти», «енкаведисти» – т. зв. соціоніми ХХ ст.

Традиційний образ москаля, як людини, що згрубіла у війську, втратила зв'язок із національним оточенням (Мельник, 2009, с. 108), а також як представника російськомовного простору в історіях особистого досвіду з Івано-Франківщини трансформується в етнізм, який існує паралельно зі соціонімом «савети» – «комуністи». Подібно до казкового наративу в оповідах про події воєнного та повоєнного десятиріччя образ

москаля-«савета» виразно окреслюється завдяки мовленнєвій складовій. Так, оповідачі повсюдно використовують російську для увиразнення інакшості антигероїв: «Якісь надійшов маскаль та й каже: “Што ти делаєш? Батько Сталін умер”. А якісь другій каже, шо рубай-рубай. Пускай» (Інтерв'ю-3); «І він тоди каже: “Хто стрілял?”. “Не знаємо”. “Где стреляют?”. “Та ви чуєте де”. Єден каже: “Забрать їх всех”. А другий каже: “Пострелять к чорту”» (Інтерв'ю-7); «І походили по хаті, а на столі трикутники. “А тут свій человек, тут свій человек, на фронте”. І вже нікуди ни йшли шукати» (Інтерв'ю-3).

Неперсоніфікована радянська влада-антагоніст наявна ще у двох образах: збірному із директорів, голів колгоспів, владних партійців та такому, який можна назвати «невидима, але присутня радянська влада» (Єремєєва, 2011, с. 82–93), що актуалізується в часто повторюваній фразі: «Рускі вмiли підходити. Завербовувати» (Інтерв'ю-8).

Образ «саветів» трактується як зло, невидима влада, зображена надзвичайно вагомим і сильним Іншим. У деяких випадках цих персонажів в оповідах позначають за допомогою займенника «вони», але частіше – лише за допомогою означення дій «невидимок». Слушною є думка К. Єремєєвої, що росіяни (російські солдати) частіше, на відміну від здебільш антагоністичної радянської влади, постають як «чужі» без негативної конотації (Єремєєва, 2011, с. 86). Антагоністи-облачники виступають як ворожа навала синонімічно до ординців: «А то облачники набігали не знаєш коли. І ховалися там в тому бункері. І раз просиділи, мама розказували три доби там, в тім бункері. А то був не дуже пристосований. Вони позадихалися і вийшли з того бункера. І якраз була облава і їх тих двох взяли маскалі в армію свою» (Інтерв'ю-3); «А москалі, як йшли, то їх йшло багато. Там, як було десіть партизанів, то шо вони могли зробити протів сто москалів» (Інтерв'ю-13). Для підкреслення інакшості й лихої природи цих персонажів оповідачі повсюдно відзначають їхню появу в темний час доби, адже ніч – локус ворожих демонічних сил: «Ну а рускі вже ходили. Я то пам'ятаю, як облачники ходили. З автоматом. З автоматами ходили тихо. А сховати ... вогники» (Інтерв'ю-13); «По-нашому секоти, видавали, вже вночі приходили, облави робили, забирали. Пси загавкают, вже, кажут, є облава. Забирали людей» (Інтерв'ю-9). Щодо вказаних характеристик, то москаль-«савет» постає як ворог-зайда (Кузьменко 2017b, с. 10), що семантично визначається як нечистий чужинець – образ притаманний світовій фольклорній картині світу.

Типовою рисою чужинця-москаля, за спостереженнями О. Кузьменко, є його нелюдське ставлення до беззбройних і їхніх полонених (Кузьменко, 2018, с. 355). У наративах з Івано-Франківщини акцент при зображенні енкаведистів зміщується з образу антагоністів до їхніх дій – катувань упівців і симпатиків: «То їхні звірства, то всьо їх були. І в вапно кидали людей, во таких, шо, шо в тюрмі були. Кажали, кров по..., по дорозі кров текла. Мордували. Розстрілювали. Вбивали. Дротом (акцент) колючим скручували руки» (Інтерв'ю-13). Нанизування дієслів оповідачі підсвідомо використовують для підкреслення жаху від усвідомлення протиприродності наруги над людиною.

Визначальним для увиразнення негативного образу «саветів»-москалів постає їхня схильність до плондрування померлих. Так, смерть людини в народній традиції тлумачиться як певний лімінальний етап, а тіло потребує поховання і шани. Тому мотиви знущань над померлих – один із найжахливіших у свідомості оповідачів: «А то, каже, пойдут на облаву, поналовлюют партизанів і за ніч їх помордуют. А то, каже, так як дрова покидані голі тіла і позамирзали тії тіла. Лишень в них на плечах пруди такі від розпеченого заліза. Прутами такі, каже, паси. Або сині, або такі запечені такі. Приїздит машина, солдати один за руки, один за ноги кідают аж дзвинит» (Інтерв'ю-3).

«Савети» не поважають цінність людського життя, а тому поводяться із померлими як нелюди. Головним моментом постає також навмисне оголення трупів, що є найвищою формою плондрування людського тіла: «То каже їх поскладали десь там під сільрадов. Всіх мертвих голих. І впізнавати ціле село зігнали маскалі» (Інтерв'ю-3). Подібної семантичної наповненості набуває мотив плондрування повстанських могил: «Ту могилу вже рускі розрівняли з землев, вже зорали то поле і посіяли пшеницю» (Інтерв'ю-3).

Окремо треба згадати антагоністичні жіночі образи, покликані впроваджувати риси нової політичної системи. До таких варто зарахувати вчительок, секретарок сільських рад. Так, етнічно, соціально й культурно інакшою постає вчителька, прислана зі Сходу, яку оповідачі виразно характеризують кількома словами: «... така ідейна московка» (Інтерв'ю-3). В інших текстах є мотив, коли вчителі навчають учнів збиткуватися над померлими, що за народними уявленнями неприпустимо. Звідси цілком природним постає бажання позбавитися від чужого за ментальними характеристиками персонажа. Подібне негативне ставлення спостерігається і при зображенні етнічних українців, привезених зі східних областей для «советизації» Івано-Франківщини: «В нас ту був участковий. Коло мене жив. Участковий. Він так само підсідав і слідив за цевом. Потому він відси... Він був з Черкаскої області. Жінка була його вчительков» (Інтерв'ю-1). Образ східняка в текстах набуває синонімічного значення до слова «зрадник». Так низка сюжетів присвячена змалюванню зрадника серед повстанців, роль якого виконує саме вихідець із Центральної чи Східної України: «Його охоронець був Залізник, шо він східняк якийсь був. То було багато східняків тут в армії. А його підсунули давним-давно в УПА [Українській повстанській армії – М. Д.]. Цей Андрусік, Різун його була кличка, мали виходити з своєю сотнею за границю. Кудась тутда через гори чи через Румунію. І цей доніс в НКВД [від рос. – Народный комиссариат внутренних дел – М. Д.] і сказали знищити його» (Інтерв'ю-3). Особлива категорія злотворців-чужих – перевдягнені під повстанців агенти НКВС (Народного комісаріату внутрішніх справ), які вишукують симпатиків до УПА серед селян: він приходить: «... “я в тебе був... ти мене кормив, ти мені дава, ти знаєшсі з УПА”». А той відповідає: “Я нічо не знаю”» (Інтерв'ю-1); «А потім зачали маскалі перебиратися вже на партизанів і приходили і таке витворяли вже тоді, шо страшне» (Інтерв'ю-3).

Наскрізним виступає контраст при зображенні німецьких і радянських ворогів. Для більшості оповідачів обидві армії загарбницькі, однак німці – еталон порядку та дисципліни, а «савети» – хаотичне збіговисько ледарів і розбійників: «Німці боялися УПА. Боялися. Вни в ліс не пішли. Німці – то інтігенція була, а то – всякий зброд, назбирали і діддомівців, наркоманів і їх понаколюют ... тоди їх кололи і вни йшли і безбожно знущалися над повстанцями. А німці були інтелігентні люди. Та ви шо... А то (москалі) було таке – голога була» (Інтерв'ю-5).

Показова для наративів Івано-Франківщини, жителі якої асоціюють себе з культурним середовищем часів Австро-Угорської імперії, поява низки сюжетів, у яких радянські солдати зображені у виразно комічному контексті. Наголос насамперед на неосвіченості й некультурності: солдати їдять картоплю в лушпинні, огіркі безпосередньо з грядки, немиті та нечищені. Наявні в низці текстів і анекдотичні мотиви перехитрування злотворців: «А стоїт конвой – то обкружили село. А мені дали корову на шнурок, а сам апатиком гонит корову... а він “Куда?”. А в'на каже, знаєте така бойова була: “А ти шо, не видиш, шо корова б'є?”. Нема – приходять вдвох, а потому знову втрох. “Здрасті. Слухай, хазяїн, у вас бандьори є?”. “Та десь там в кухні жінка сидит

на бандбетлі». «Та Ашто, ребята?»». «Та каже, що якісь бандбетлі, які то». «Пашлі, ну його с тими бандерами»» (Інтерв'ю-8).

До виокремленого четвертого типу антигероїв, який пропоную окреслити загальною назвою «свій герой», що стикається зі сумнівами і внутрішньою боротьбою, належить повстанець, який зраджує товаришів під впливом конкретних обставин чи внаслідок морального падіння. Ці персонажі – представники свого простору, а тому межа між добром і злом у їхніх вчинках дуже хистка. Стереотипність семантики в нарративах втілюється у формі етичних правил, вірувань та прикмет, актуалізуючи основне етичне правило – людину потрібно поважати як живу, так і мертву. Для історій особистого досвіду важливо те, що погляд чи світогляд респондента визначає семантику тексту. Добро та зло, як і позиція доброго–поганого героя твору, часто виступають у культурі як близнюки (Garry, 2005, p. 459). Отже, чи буде повстанець антагоністом чи протагоністом в історії – залежить від позиції оповідача. Так, чимало жіночих нарративів зображують упівця саме в негативному спектрі. До таких сюжетів належать оповідання про вбивство вчительки-комсомолки чи секретарки сільради: «Прийшли лісові. Я кажу, що мині он ту треба убрати. Чи вона винна чи вона нивинна. Убрати і всьо. І її назавтра нема. То було страшно. Чого ви ни воювали з радянською армійов? Треба було так стати, щоб вони ни пхалисі. А ви тих бизоружних дідів, бабів били і нищили як рудих мишей» (Інтерв'ю-4). Частина оповідачів, згідно з радянською риторикою, називає повстанців словами «бандити», «банда». Мотиви вбивства упівцями невинних реалізуються в низці текстів, позначених виразним впливом радянської пропаганди: «Але в'ни ничого доброго ни робили. Такі були випадки. Присилали молодих учити-льок із Східної України, щоб учили наших дітей. І ті наші їх старалисі душити, вбити, хотя вони никому злого ни робили» (Інтерв'ю-4).

Визначальною в означенні негативного образу повстанця стає фраза, що вони воювали проти своїх: «А ті, шо вдома були, по хатах воювали по своїх. Раз война, то вже война, то нихай всі воюют. А ни ти воюеш тут зі своїми людьми. Царків. То я кажу: “Слухайте, вуйку, чого ви воювали. З ким ви воювали?”. З дідами чи з бабами. От ми з Вами сусіди, мині шось ни подобається. Прийшли лісові. Я кажу, що мині он ту треба убрати. Чи вона винна чи вона ни винна. Убрати і всьо» (Інтерв'ю-18). Такий мотив притаманний нарації оповідачів, батьки яких брали участь у бойових діях у складі радянської армії, т. зв. дітей фронтовиків: «Чого ви ни воювали з радянською армійов? Треба було так стати, щоб вони ни пхалисі» (Інтерв'ю-4).

У руслі християнської моральної доктрини із запереченням насильства та ствердженням цінності будь-якого людського життя зображена жорстокість боївок Служби безпеки (СБ) у ставленні до зрадників, комуністів, незгодних з їхньою позицією: «Був тут один, Гарбуз його фамілія була, то він зразу був комуністом. Шось йому ни заграло і він пішов в ліс, пішов в банду. То він, розказували люди, дванадцять чоловік вішав за ніч. То така була УПА» (Інтерв'ю-4). Протиставлення будується також на антиномії образів мирного (хорошого) та залюбленого в боротьбу (поганого), що репрезентовано цікавим мотивом протистояння сусідів: активного упівця-сбіста і багатодітного миролюбного господаря.

Окремо варто розглянути образ антагоніста свого, який став зрадником добровільно чи під тиском обставин. Образ сексота особливо негативно конотований в оповіданнях про арешт і катування повстанців. Оповідачі з різних теренів Івано-Франківщини при згадуванні зрадництва серед повстанців акцентують на його масовості: «Але нею

скористався один сиксот, секретний сотрудник» (Інтерв'ю-15); «Дуже багато було таких сиксотів, що продавали сами своїх. І за, чи було за щось, чи не було. То таке було» (Інтерв'ю-13); «А скільки сексотів було! Людей продавалося. То скільки людей. Таке. Як були перешиванні, так і залишилися перешиванні. Вони ніде не ділися. Та й гроші платили, та й вони видавали, продавали всьо, що мож було видати» (Інтерв'ю-17).

Антагоніст-зрадник зі середовища повстанців – це найстрашніше, на думку оповідачів, а тому його образ особливо яскравий: «То одні доносили, а другі витворяли. Та то, то фактично, якби сказати, було таке своє венкаведе» (Інтерв'ю-13). Цікаво, що тут простежується два типи: збірний образ стрибків та індивідуалізовані зрадники, наділені вкрай хижацькими рисами. Часто цих антагоністів називають на ім'я і прізвище. Головний мотив – люди повинні знати не лише героїв поіменно, а й тих, хто зраджував, бо це застереження для майбутніх негідних вчинків: «Були такі зрадники, що трохи здавали. Гонтаренко такі був. Та й по криївках вбивали» (Інтерв'ю-6); «І Орленко з ним. Вистрілив йому в плечі» (Інтерв'ю-8). Причини такої поведінки колишніх повстанців оповідачі пояснюють подекуди цілком прозаїчно – бажанням наживи. Засудження за жадобу до нечесного збагачення викликає осуд не лише в позитивні маркованих героїв, а й серед образів антагоністів-чужинців: «Були такі що хтіли... на дурняк, давали тих пару рублів і навіть до хати підводили – ви йдїть до хати, а я йду гет. Як вони казали, ті самі воєнні: “Ну звідки, – каже, – ми знаєм, де ви живете? Нам сказали!”. Були такі продажні. Хотїли на дурняк гроші та й всьо» (Інтерв'ю-10). Часто образ зрадника своїх вибудований із залученням апокрифічних мотивів про Юду Іскарїота і 30 срібняків, щоб наголосити на фатальності та невідворотності морального падіння після такого вчинку: «А він був в армії, прийшов з армії і його відразу завербували. По тридцїть рублів, чи по кілько їм там давали, я не знаю» (Інтерв'ю-3).

Логічним та обґрунтованим кроком, на переконання оповідачів, стає поява в історіях особистого досвіду мотиву суду над зрадником і привселюдне його покарання: «Не було перепохорення, бо він зрадник! Я тобі скажу, хто його топив. Бандерівці сказали. Родич втопив його. Родич. Тому дав родичеві втопити, аби на, ти вірний присязі, знищ ворога. Щоби не казав не, чужї» (Інтерв'ю-8). Показово, що поховання антагоніста прирівнюється до поховання нечистого покійника. Так, брат не хоче ховати брата-зрадника, але матір мусить, бо то її син: «Та й каже “Родзю, ходи, закопаєм Івана”. А він каже: “Що заслужив – най то має”. Пішла вночі його мама, вночі на цвинтарі, сама викопала яму і там його ті косточки...» (Інтерв'ю-7).

Надзвичайно гостро сприймався образ зрадника зі середовища Церкви. Оскільки Івано-Франківщина належить до території, де релігія відіграє неабияку роль у соціальній системі, то залучення священників до викриття повстанців вважалося зрадою вищого ґатунку. Чимало текстів зображують катування священника, знущання енкаведистів над уже мертвим тілом. Священник, дяк як носії морального авторитету мали захищати своїх за будь-яку ціну, а тому зрада односельчан, а особливо через порушення таємниці сповіді, є смертним гріхом і потребує відомщення: «“У вас ту є бандерівка, вна сі сповідала”, – ксьондз мене видав. А то енкагебист! Надїв фелонти такі... і так робили, видите діти» (Інтерв'ю-11). Показовий сюжет про розправу громади з дяком-зрадником у с. Бовшів: «Він був дяком в церкві, так моя мама мені розказувала, і він знавсі і з партизанами, на дві сторони він робив. І потому, як ті дві сторони взнали, і так йому публічно... упівці застрілили» (Інтерв'ю-8). Наголошується на засудженні дяка-зрадника за жадобу до наживи: «А того дяка, що його допитали на сцені: “Шо

ти сі тим займав?”. “Я хотів, би мої діти добре жили”. От і всьо» (Інтерв'ю-10). Акт справедливого суду сприймається як закономірний і морально виправданий.

Отже, варто наголосити, що дослідники автобіографічних нарративів стикаються з низкою теоретичних проблем. Так, насамперед варто виокремити суперечливі оцінки самого масиву зібраних текстів та їхньої належності до фольклору чи усної історії. Простеживши сприйняття нарративів на історичну тематику в зарубіжній фольклористиці, можна підсумувати, що ці твори варто вивчати в межах фольклорної системи й ідентифікувати як автобіографічні нарративи або ж у руслі західноєвропейської та американської антропології як історії особистого досвіду. Узявши за основу польові матеріали з Івано-Франківщини, фіксовані 2019 р., увагу зосереджено на образах героїв-антагоністів. Такий підхід дав змогу поглянути на специфіку творення тексту і роль персонажа в ньому як головного рушія сюжетної дії. Відтак виокремлено кілька типів антигероїв, що діють, апелюючи до загальнолюдських категорій «добро–зло», «свій–чужий». Так, образи невідворотного лиха представлені крізь зображення німецьких та угорських військових формувань. Представники радянської влади змальовані здебільша ворожою навалюю, протистояти якій – священний обов'язок не лише упівців, але і звичайних селян. Особлива категорія – індивідуалізовані образи «своїх», які перейшли на службу до більшовиків. При їхньому змалюванні оповідачі часто вдаються до гіперболізації фізичної сили чи аморальності. З певним відсотком співчуття змальовані антагоністи-свої, які стали зрадниками внаслідок тортуру.

Наостанок варто зацентувати на важливості дослідження усної історичних нарративів, адже вони дають змогу не лише актуалізувати історичні реалії, а й фіксують ставлення оповідачів до конкретних подій і фактів, а також презентують особисті враження та оцінку зображених реалій періоду Другої світової війни.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Дем'ян, Г. (2006). *Степан Бандера і його родина в народних піснях, переказах та спогадах*. Львів: Афіша.

Єремєєва, К. А. (2011). *Радянська влада та росіяни в радянських політичних анекдотах на українську тематику. Актуальні проблеми світової та вітчизняної історії: зб. наук. праць, 14*. Харків, 82–93.

Інтерв'ю-1: Інтерв'ю Г. Кравцової та М. Демедюк з Бартків Марією Дмитрівною, 1949 р. н., записане у с. Бовшів Галицького р-ну Івано-Франківської обл. 28 травня 2019 р. *Архів автора*.

Інтерв'ю-2: Інтерв'ю Г. Кравцової та М. Демедюк з Басараб Ольгою Михайлівною, 1949 р. н., та Бугерою Ганною Іванівною, 1928 р. н., записане у с. Підгір'я Богородчанського р-ну Івано-Франківської обл. 30 червня 2019 р. *Архів автора*.

Інтерв'ю-3: Інтерв'ю Г. Кравцової та М. Демедюк з Говдяк Одаркою Юріївною, 1944 р. н., записане у с. Старі Богородчани Богородчанського р-ну Івано-Франківської обл. 30 червня 2019 р. *Архів автора*.

Інтерв'ю-4: Інтерв'ю Г. Кравцової та М. Демедюк з Крайник Марією Дмитрівною, 1940 р. н. та Крайником Дмитром Івановичем, 1944 р. н., записане у с. Підгір'я Богородчанського р-ну Івано-Франківської обл. 30 червня 2019 р. *Архів автора*.

Інтерв'ю-5: Інтерв'ю Г. Кравцової та М. Демедюк з Курляком Остапом Романовичем, 1945 р. н., записане у с. Бовшів Бурштинського р-ну, Івано-Франківської обл. 28 червня 2019 р. *Архів автора*.

Інтерв'ю-6: Інтерв'ю Г. Кравцової та М. Демедюк з Лесів Параскою Степанівною, 1938 р. н., записане у с. Тимерівці Галицького р-ну Івано-Франківської обл. 28 червня 2019 р. *Архів автора.*

Інтерв'ю-7: Інтерв'ю Г. Кравцової та М. Демедюк з Малішевською Анною Дмитрівною, записане у с. Темирівці Галицького р-ну Івано-Франківської обл. 29 червня 2019 р. *Архів автора.*

Інтерв'ю-8: Інтерв'ю Г. Кравцової та М. Демедюк з Пауком Богданом Андрійовичем, 1938 р. н., записане у с. Бовшів Бурштинського р-ну, Івано-Франківської обл. 28 червня 2019 р. *Архів автора.*

Інтерв'ю-9: Інтерв'ю Г. Кравцової та М. Демедюк з Скоб'юк Олександром Іванівною, 1938 р. н., записане у с. Блюдники Галицького р-ну Івано-Франківської обл. 29 червня 2019 р. *Архів автора.*

Інтерв'ю-10: Інтерв'ю Г. Кравцової та М. Демедюк з Тарасовичем Євгеном Миколайовичем, 1941 р. н., записане у с. Бовшів, Бурштинського р-ну, Івано-Франківської обл. 29 червня 2019 р. *Архів автора.*

Інтерв'ю-11: Інтерв'ю Г. Кравцової та М. Демедюк з Хованець Марією, 1928 р. н., записане у м. Бурштин Галицького р-ну Івано-Франківської обл. 28 червня 2019 р. *Архів автора.*

Інтерв'ю-12: Інтерв'ю М. Демедюк з Сокол Катериною Андріївною, 1930 р. н., записане у Старий Чарторийськ Маневецького р-ну Волинської обл. 14 серпня 2018 р. *Архів автора.*

Інтерв'ю-13: Інтерв'ю О. Чікало та М. Качмар з Духновичем Василем Остаповичем, 1944 р. н., записане у с. Крилос Галицького р-ну Івано-Франківської обл. 29 червня 2019 р. *Архів автора.*

Інтерв'ю-14: Інтерв'ю О. Чікало та М. Качмар з Дучин Оленою, 1930 р. н., записане у с. Підгір'я Богородчанського р-ну Івано-Франківської області. 30 червня 2019 р. *Архів автора.*

Інтерв'ю-15: Інтерв'ю О. Чікало та М. Качмар з Курдидик Надією Стефанівною, 1934 р. н., записане у с. Бовшів Галицького р-ну Івано-Франківської обл. 28 червня 2019 р. *Архів автора.*

Інтерв'ю-16: Інтерв'ю О. Чікало та М. Качмар з Мартинів Марією Петрівною, 1933 р. н., записане у с. Бовшів Галицького р-ну Івано-Франківської обл. 28 червня 2019 р. *Архів автора.*

Інтерв'ю-17: Інтерв'ю О. Чікало та М. Качмар з Мартинів Наталією Євстахіївною, 1970 р. н., записане у с. Слобідка Галицького р-ну Івано-Франківської обл. 28 червня 2019 р. *Архів автора.*

Інтерв'ю-18: Інтерв'ю О. Чікало та М. Качмар з Матуляком Олегом Васильовичем, 1969 р. н., записане у с. Підгір'я Богородчанського р-ну Івано-Франківської обл. 30 червня 2019 р. *Архів автора.*

Інтерв'ю-19: Інтерв'ю О. Чікало та М. Качмар з Шевчуком Іваном, 1948 р. н., записане у с. Крилос Галицького р-ну Івано-Франківської обл. 29 червня 2019 р. *Архів автора.*

Кирчів, Р. (2010). *Двадцять століття в українському фольклорі*. Львів.

Кузьменко, О. (2017а). *Концепт «Ворог» в інтерпретаційній парадигмі фольклору ХХ століття. Народознавчі зошити, 5(137), 1086–1096.*

Кузьменко, О. (2017b). Фольклорний образ ворога «москаля» та його семантична парадигма (на матеріалі новотворів першої половини ХХ ст.). *Міфологія і фольклор*, 1–2, 5–22.

Кузьменко, О. (2018). *Драматичне буття людини в українському фольклорі: концептуальні форми вираження (період Першої та Другої світових воєн)*. Львів.

Лабащук, О. (2016). Здобутки та перспективи дослідження автобіографічних оповідей у фольклористиці. *Studia methodologica*, 43, 14–22. http://nbuv.gov.ua/UJRN/studmethod_2016_43_4

Лихограй, Р. (2017). Фольклор спротиву в культурній традиції українців. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство, мовознавство, фольклористика*, 1, 69–71. http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_LMF_2017_1_17

Луцько, Є. (2012). Культ рідної армії у повстанській епічній традиції Яворівщини. *Народознавчі зошити*, 5(107), 890–907.

Мельник, Н. (2009). Казковий образ москаля: соціально-психологічні характеристики. *IX Міжнародний конгрес українців. Фольклористика. Українознавство: зб. наук. статей*. Київ: ІМФЕ, 105–114.

Толочко, О. (1992). Образ «чужинця» в картині світу домонгольської Русі. *Mediaevalia Ucrainica: ментальність та історія ідей*, 1. Київ, 26–46.

Халюк, Л. (2013). *Усні народні оповідання українців-переселенців Лемківщини, Холмищини, Підляшшя та Надсяння: жанрово-тематична специфіка, художні особливості*. Київ.

Ярмоленко, Н. (2010). *Український усний героїчний епос: динаміка традиції: монографія*. Київ; Черкаси: Вид. Чабаненко Ю. А.

Garry, J., El-Shamy, H. (Ed.). (2005). *Archetypes and Motifs in Folklore and Literature: A Handbook*. New York: M. E. Sharpe.

Duman, M. (2019). *An Analysis on Functions of Antagonists in Folk Narratives*. https://www.researchgate.net/publication/334537536_An_Analysis_on_Functions_of_Antagonists_in_Narratives

Dundes, A. (2007). *The Meaning of Folklore: The Analytical Essays of Alan Dundes*. Logan. <http://www.folklore.ee/folklore/vol21/swedes.pdf>

Kõiva, M. (2002). The Big Snowstorm I. The Spreading of Personal Experience stories about Soviet Estonia among Estonians in Sweden. *Sociology*, 21, 98–137.

Stahl, S. D. (1977). The Personal Narrative as Folklore. *Journal of the Folklore Institute*, 14/1–2, 9–30.

Stahl, S. D. (1989). *Literary Folkloristics and the Personal Narrative*. Bloomington: Indiana University Press.

REFERENCES

Demian, H. (2006). *Stepan Bandera i yoho rodyna v narodnykh pisniakh, perekazakh ta spohadakh*. Lviv: Afisha (in Ukrainian).

Yeremieieva, K. A. (2011). *Radianska vlada ta rosiiiany v radianskykh politychnykh anekdotakh na ukrainsku tematyku. Aktualni problemy svitovoi ta vitchyznianoї istorii: zb. nauk. prats.*, 14. Kharkiv, 82–93 (in Ukrainian).

Interviu H. Kravtsovoi ta M. Demediuk z Bartkiv Mariieiu Dmytrivnoi, 1949 r. n., zapysane u s. Bovshiv Halytskoho r-nu Ivano-Frankivskoi obl. 28 travnia 2019 r. [Interview]. *Arkhiv avtora* (in Ukrainian).

Interviu H. Kravtsovoi ta M. Demediuk z Basarab Olhoiu Mykhailivnoi, 1949 r. n., ta Buheroiu Hannoiu Ivanivnoi, 1928 r. n., zapysane u s. Pidhiria Bohorodchanskoho r-nu Ivano-Frankivskoi obl. 30 chervnia 2019 r. [Interview]. *Arkhiv avtora* (in Ukrainian).

Interviu H. Kravtsovoi ta M. Demediuk z Hovdiak Odarkoiu Yuriivnoi, 1944 r. n., zapysane u s. Stari Bohorodchany Bohorodchanskoho r-nu Ivano-Frankivskoi obl. 30 chervnia 2019 r. [Interview]. *Arkhiv avtora* (in Ukrainian).

Interviu H. Kravtsovoi ta M. Demediuk z Krainyk Mariieiu Dmytrivnoi, 1940 r. n. ta Krainykom Dmytrom Ivanovychem, 1944 r. n., zapysane u s. Pidhiria Bohorodchanskoho r-nu Ivano-Frankivskoi obl. 30 chervnia 2019 r. [Interview]. *Arkhiv avtora* (in Ukrainian).

Interviu H. Kravtsovoi ta M. Demediuk z Kurliakom Ostapom Romanovychem, 1945 r. n., zapysane u s. Bovshiv Burshtynskoho r-nu, Ivano-Frankivskoi obl. 28 chervnia 2019 r. [Interview]. *Arkhiv avtora* (in Ukrainian).

Interviu H. Kravtsovoi ta M. Demediuk z Lesiv Paraskoiu Stepanivnoi, 1938 r. n., zapysane u s. Tymrivtsi Halytskoho r-nu Ivano-Frankivskoi obl. 28 chervnia 2019 r. [Interview]. *Arkhiv avtora* (in Ukrainian).

Interviu H. Kravtsovoi ta M. Demediuk z Malishevskoiu Annoiu Dmytrivnoi, zapysane u s. Temyrivtsi Halytskoho r-nu Ivano-Frankivskoi obl. 29 chervnia 2019 r. [Interview]. *Arkhiv avtora* (in Ukrainian).

Interviu H. Kravtsovoi ta M. Demediuk z Paukom Bohdanom Andriivnychem, 1938 r. n., zapysane u s. Bovshiv Burshtynskoho r-nu, Ivano-Frankivskoi obl. 28 chervnia 2019 r. [Interview]. *Arkhiv avtora* (in Ukrainian).

Interviu H. Kravtsovoi ta M. Demediuk z Skobiuk Oleksandroiu Ivanivnoi, 1938 r. n., zapysane u s. Bliudnyky Halytskoho r-nu Ivano-Frankivskoi obl. 29 chervnia 2019 r. [Interview]. *Arkhiv avtora* (in Ukrainian).

Interviu H. Kravtsovoi ta M. Demediuk z Tarasovychem Yevhenom Mykolaivnychem, 1941 r. n., zapysane u s. Bovshiv, Burshtynskoho r-nu, Ivano-Frankivskoi obl. 29 chervnia 2019 r. [Interview]. *Arkhiv avtora* (in Ukrainian).

Interviu H. Kravtsovoi ta M. Demediuk z Khovanets Mariieiu, 1928 r. n., zapysane u m. Burshtyn Halytskoho r-nu Ivano-Frankivskoi obl. 28 chervnia 2019 r. [Interview]. *Arkhiv avtora* (in Ukrainian).

Interviu M. Demediuk z Sokol Katerynoi Andriivnoi, 1930 r. n., zapysane u Staryi Chartoryisk Manevytskoho r-nu Volynskoi obl. 14 serpnia 2018 r. [Interview]. *Arkhiv avtora* (in Ukrainian).

Interviu O. Chikalo ta M. Kachmar z Dukhnovychem Vasylem Ostapovychem, 1944 r. n., zapysane u s. Krylos Halytskoho r-nu Ivano-Frankivskoi obl. 29 chervnia 2019 r. [Interview]. *Arkhiv avtora* (in Ukrainian).

Interviu O. Chikalo ta M. Kachmar z Duchyn Olenoiu, 1930 r. n., zapysane u s. Pidhiria Bohorodchanskoho r-nu Ivano-Frankivskoi oblasti. 30 chervnia 2019 r. [Interview]. *Arkhiv avtora* (in Ukrainian).

Interviu O. Chikalo ta M. Kachmar z Kurdydyk Nadiieiu Stefanivnoi, 1934 r. n., zapysane u s. Bovshiv Halytskoho r-nu Ivano-Frankivskoi obl. 28 chervnia 2019 r. [Interview]. *Arkhiv avtora* (in Ukrainian).

Interviu O. Chikalo ta M. Kachmar z Martyniv Mariieiu Petrivnoiu, 1933 r. n., zapysane u s. Bovshiv Halytskoho r-nu Ivano-Frankivskoi obl. 28 chervnia 2019 r. [Interview]. *Arkhiv avtora* (in Ukrainian).

Interviu O. Chikalo ta M. Kachmar z Martyniv Nataliieiu Yevstakhiivnoiu, 1970 r. n., zapysane u s. Slobidka Halytskoho r-nu Ivano-Frankivskoi obl. 28 chervnia 2019 r. [Interview]. *Arkhiv avtora* (in Ukrainian).

Interviu O. Chikalo ta M. Kachmar z Matuliakom Olehom Vasylovychem, 1969 r. n., zapysane u s. Pidhiria Bohorodchanskoho r-nu Ivano-Frankivskoi obl. 30 chervnia 2019 r. [Interview]. *Arkhiv avtora* (in Ukrainian).

Interviu O. Chikalo ta M. Kachmar z Shevchukom Ivanom, 1948 r. n., zapysane u s. Krylos Halytskoho r-nu Ivano-Frankivskoi obl. 29 chervnia 2019 r. [Interview]. *Arkhiv avtora* (in Ukrainian).

Kyrchiv, R. (2010). *Dvadtsiate stolittia v ukrainskomu folklori*. Lviv (in Ukrainian).

Kuzmenko, O. (2017a). Kontsept «Voroh» v interpretatsiinii paradyhmi folkloru XX stolittia. *Narodoznavchi zoshyty, 5(137)*, 1086–1096 (in Ukrainian).

Kuzmenko, O. (2017b). Folklornyi obraz voroha «moskalia» ta yoho semantychna paradyhma (na materialii novotvoriv pershoi polovyny XX st.). *Mifolohiia i folklor, 1–2*, 5–22 (in Ukrainian).

Kuzmenko, O. (2018). *Dramatychne buttia liudyny v ukrainskomu folklori: kontseptualni formy vyrzhennia (period Pershoi ta Druhoi svitovykh voien)*. Lviv (in Ukrainian).

Labashchuk, O. (2016). Zdobutky ta perspektyvy doslidzhennia avtobiohrafichnykh opovidei u folklorystytsi. *Studia methodologica, 43*, 14–22. http://nbuv.gov.ua/UJRN/studmethod_2016_43_4 (in Ukrainian).

Lykhohrai, R. (2017). *Folklor sprotyvu v kulturnii tradytsii ukrainsiv. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Literaturoznavstvo, movoznavstvo, folklorystyka, 1*, 69–71. http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_LMF_2017_1_17 (in Ukrainian).

Luno, Ye. (2012). Kult ridnoi armii u povstanskii epichnii tradytsii Yavorivshchyny. *Narodoznavchi zoshyty, 5(107)*, 890–907 (in Ukrainian).

Melnyk, N. (2009). *Kazkovi obraz moskalia: sotsialno-psykholohichni kharakterystyky. IX Mizhnarodnyi konhres ukrainistiv. Folklorystyka. Ukrainoznavstvo: zb. nauk. statei*. Kyiv: IMFE, 105–114 (in Ukrainian).

Tolochko, O. (1992). Obraz «chuzhyntsia» v kartyni svitu domonholskoi Rusi. *Mediaevalia Ucrainica: mentalnist ta istoriia idei, 1*. Kyiv, 26–466 (in Ukrainian).

Khaliuk, L. (2013). *Usni narodni opovidannia ukrainsiv-pereselentsiv Lemkivshchyny, Kholmshchyny, Pidliashshia ta Nadsianina: zhanrovo-tematychna spetsyfika, khudozhni osoblyvosti*. Kyiv (in Ukrainian).

Yarmolenko, N. (2010). *Ukrainskyi usnyi heroichni epos: dynamika tradytsii: monohrafiia*. Kyiv; Cherkasy: Vyd. Chabanenko Yu. A. (in Ukrainian).

Garry, J., El-Shamy, H. (Ed.). (2005). *Archetypes and Motifs in Folklore and Literature: A Handbook*. New York: M. E. Sharpe (in English).

Duman, M. (2019). *An Analysis on Functions of Antagonists in Folk Narratives*. https://www.researchgate.net/publication/334537536_An_Analysis_on_Functions_of_Antagonists_in_Narratives (in English).

Dundes, A. (2007). *The Meaning of Folklore: The Analytical Essays of Alan Dundes*. Logan. <http://www.folklore.ec/folklore/vol21/swedes.pdf> (in English).

Kõiva, M. (2002). The Big Snowstorm I. The Spreading of Personal Experience stories about Soviet Estonia among Estonians in Sweden. *Sociology*, 21, 98–137 (in English).

Stahl, S. D. (1977). The Personal Narrative as Folklore. *Journal of the Folklore Institute*, 14/1–2, 9–30 (in English).

Stahl, S. D. (1989). *Literary Folkloristics and the Personal Narrative*. Bloomington: Indiana University Press (in English).

Maryna DEMEDYUK

PhD (Philology)

Researcher Fellow of the Department of Ukrainian Literature

I. Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of the NAS of Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4415-002X>

e-mail: mdemedyuk@gmail.com

**HEROES-ANTAGONISTS IN FOLKLORE PROSE
ABOUT THE NATIONAL LIBERATION STRUGGLE
OF THE 40–60^S OF THE XX CENTURY**

(BASED ON FOLK NARRATIVES FROM IVANO-FRANKIVS'K REGION)

The article explains the basic factors of the formation of the image of the antagonist in folklore prose of Ivano-Frankivsk region about the events of World War II and the Resistance Movement of Ukrainians to the Nazi and Soviet regimes. For the first time, the depiction of villainous characters in folklore prose about the events of the 40^s–50^s of the 20th century was traced, which makes it possible to analyze how Ukrainians of the war and post-war period and their descendants perceived representatives of a foreign ethnic environment (Germans, Poles, Hungarians, Jews) and imposed occupation regime.

The importance of historical circumstances and interethnic contacts, their differentiation depending on changes in historical realities, is emphasized. The leading role of universal human values of goodness, mercy and self-sacrifice, which occupy an important place in the portrayal of a negatively labeled character, is proven. It has been found that folklore antagonists are typified and act within assigned roles or functions.

The images of negative heroes in the insurgent prose of Ivano-Frankivsk region are divided into four main groups: antagonist – the embodiment of evil of an apocalyptic character; every day individualized antagonist; the image of the enemy as a system; the «own» evildoer who faces doubts and inner struggle.

The author concluded that it is important to study oral historical narratives about the events of the 20th century in an interdisciplinary way, because it makes it possible not only to actualize historical realities, but also to record the narrators' attitude to specific characters, events and facts.

Keywords: folk narrative, oral histories, World War II, protagonists-antagonists, Ukrainian Insurgent Army.